

JOSIP BRATULIĆ, *LEKSIKON HRVATSKE GLAGOLJICE*, Zagreb, »Minerva«, 1995., 191 str.

Usprkos svomu naslovu Bratulićev Leksikon ne obrađuje samo problematiku hrvatske glagoljice, jer je obuhvaćena glagoljica uopće, ne samo u Hrvata i u Hrvatskoj, i ne samo ona hrvatska, mlađa i uglasta, nego i ona obla, starija, koju su nakon pokrštanja upotrebljavali i neki drugi Slaveni. Samo izdanje ima mnogo dobrih strana – prije svega, taj je Leksikon bio potreban, jer nema priručnoga djela u kojem bi se brzo mogli naći podatci o glagoljskoj problematici. Osim toga, pisan je pristupačno, privlačno i lako razumljivo, iako je riječ o ozbiljnim informacijama znanstvenoga karaktera, kakve su inače obično »suhe«. U načelu je obuhvaćena glagoljska problematika u najširem smislu, osobito ona hrvatska – sve do glagoljice na hrvatskim papirnim novčanicama i na prigodnome kovancu od pet kuna (str. 85; u daljnjem tekstu brojke u zagradama označuju stranice). No u tome Leksikonu nalazimo i cio niz raznih nedostataka koji će se moći ispraviti tek u eventualnome II. izdanju, koje je u ovome slučaju zaista potrebno radi ispravaka i potrebnih dopuna, jer je u sadanjem obliku upotrebljiv samo uz znatan oprez i prilične rezerve. Drugim riječima, pouzdano se njime mogu služiti samo oni koji o glagoljici već dosta znaju, to jest, oni kojima je leksikonsko djelo najmanje potrebno.

Najviše se treba čuditi tomu što su nedostaci, iako mnogobrojni, zapravo banalni u usporedbi s kvalitetama knjige. Tko ne poznaje autora kao izvrsna znalca glagoljske problematike (kako se Bratulić, uostalom, već mnogo puta pokazao i dokazao), mogao bi biti veoma sumnjičav. No moram naglasiti odmah u početku, prije nego što počem iznositi pojedinosti, da nijedan propust, pa ni oni najteži, ne upućuje na to da Bratulić ne bi vladao materijom. To je veoma lako dokazati.

Tako u uvodnome dijelu piše da je Šimun Kožičić Benja, koji je 1530. osnovao u Rijeci glagoljsku tiskaru, u njoj »tiskao sedam knjiga« (22), kojima se onda navode i naslovi, a među njima je na drugome mjestu *Spovid općena*. Ta tvrdnja nije točna. *Spovid općena* tiskana je još 1496, dakle tri i pol desetljeća prije, i to u Senju, ne u Rijeci. Radi se, dakle, o ozbiljnoj pogriješci, jer je *Spovid općena* senjsko, a ne riječko izdanje, i jer je u Rijeci tiskano samo šest glagoljskih knjiga. No upravo ti točni podatci nalaze se u leksikonskome dijelu knjige: pod natuknicom »Rijeka« stoji da je u Rijeci 1530.–31. »tiskano šest knjiga« (135), među kojima se ne navodi *Spovid općena*, a pod natuknicom »Senj« stoji da je u senjskoj glagoljskoj tiskari »tiskano sedam knjiga« (141), kojima se onda navode naslovi, i među njima je *Spovid općena* (1496.). Tako je često: na jednoj stranici netočan podatak, na drugoj ispravan. Dodat ću da se u vezi sa senjskom tiskarom potkrao još jedan netočan navod, to jest tvrdnja da su *Marijini mirakuli* (upravo: *Mirakuli blažene divice Marije*, 141) posljednjom knjigom senjske glagoljske tiskare. To nije točno – *Mirakuli* su tiskani 1508. u lipnju, a *Korizmenjak* u listopadu iste godine.

Podroban prikaz morao bi se pojaviti u stručnim filološkim publikacijama, a ovdje će biti izneseno samo nekoliko karakterističnih pogriješaka, s time da će pozornost biti usmjerena u prvome redu na općeleksikografsku problematiku.

Pod natuknicom »Brevijari« spominje se (72) i brevijar »Petrogradski (ranije: Lenjinogradski)«, no zapravo se radi o Moskovskome.

Pod natuknicom »Zbornici, glagoljski« navodi se da je Fatevićev zbornik težak 20 kg (93), a to se zapravo odnosi na Grdovićev zbornik.

Pod natuknicom »Kožičić, Šimun« (107) navodi se naslov Kožičićeva misala kao *Misal Haruacki* (naslov te glagoljske knjige tiskan je, naime, u originalu latinicom!). Na istoj je stranici i slika te knjige, i na slici se jasno vidi MISAL HRUACKI; tu je *u* umjesto *v*, što je normalno za XVI. stoljeće, pa je ispod slike ispravno napisano *Misal hrvacki*. Dakle, na jednoj stranici tri verzije: *haruacki* (u tekstu, pogrešno), *hrvacki* (ispravna transkripcija ispod slike) i *hruacki* (na slici samoga originala). Drugdje u knjizi naslov je ispravno citiran u transkripciji (*hrvacki*, 22).

Pod natuknicom »Parčić, Dragutin« navode se (131) kao godine izdanja Parčićeva misala 1893, 1894. i 1905., a trebalo bi 1893, 1896. i 1905. Godine 1894. Parčić je objavio jednu drugu glagoljsku knjigu, što se, uostalom, vidi i iz teksta u toj istoj natuknici.

Tih nekoliko nasumce odabranih pogrešnih navoda, koji uglavnom ne mogu biti tiskarskim pogreškama, jasno pokazuju da je izdanje rađeno, najvjerojatnije, na brzinu i pod pritiskom drugih autorovih obveza. Osim toga, autor se očito pouzdavao u sjećanje i nije provjeravao u izvorima, ali pamćenje izdaje i najsposobnije stručnjake – nešto se krivo usadi u sjećanje i onda dolazi do posve nepotrebnih pogrešaka. Tako se, najvjerojatnije, može objasniti zašto se kao autor snimaka navodi nepostojeći I. Palčok (94), a trebalo bi I. (= Ivan) Pančoka (prezime Palčok inače postoji, ali nema ga među snimateljima, a Ivana Pančoku zna svatko tko se bavio odgovarajućim poslovima).

Treba još dodati da u toj knjizi ima i stanovitih pogrešnih (ili bar neprecizno iznesenih) shvaćanja, primjerice o glasovima i sljedovima *tj*, *dj*, *št*, *žd* (39, 44), o jednoj inačici glagoljskoga slova *h*, to jest »Vjerojatno je to zvučno *h*« (39), o čem ne može biti ni govora, o tome da je Konstantin Ćiril Filozof glagoljicu »namijenio svima Slavenima« (5), što je romantična predodžba, itd. Osim toga, u ozbiljnome djelu ne bi valjalo upotrebljavati nomenklaturni termin »staroslavenski jezik« (7, 21, 83, 104 i dr.). StaroX jezik je naziv za jezik iz kojega se razvio novoX jezik, primjerice novogrčki iz starogrčkoga, novoengleski iz staroengleskoga, i slično. Prema tome, staroslavenski može biti samo onaj jezik iz kojega se razvio slavenski, a to je besmislica. Tradicionalan je hrvatski naziv »staroslovenski« ali danas bi ga teško bilo obnoviti. Nekadani naziv »staroslovenski« temeljio se na zabludi – slovenski se jezik nije razvio iz jezika o kojem je ovdje riječ. Uvjetno bi se moglo govoriti o »staromakedonskome jeziku«, ali to nije uobičajeno (osim toga, interferencija s makedonskim jezikom Aleksandra Velikoga). U posljednje se doba forsirao naziv »općeslavenski književni jezik«, što je posve promašeno. Ostaje, dakle, tradicionalan znanstveni naziv »starocrkvenoslavenski jezik«, koji je, iako dugačak, ipak najbolji i najtočniji: jest star, jest crkven, jest slavenski. Osim toga, iz njega su se zaista razvili nacionalni crkvenoslavenski jezici, među ostalima i hrvatsocrkvenoslavenski! Do naziva »staroslavenski«, bez »-crkveno-«, dolazilo je zbog neumjesna kraćenja, a nakon Oktobarske revolucije i kako bi se zaobišao atribut »crkveni«.

U čisto leksikografskome smislu potrebne su također određene primjedbe. Natuknice se donose azbučnim redom, iako je knjiga tiskana, naravno, latinicom. Takav je postupak moguć s obzirom da se radi o glagoljskoj problematici. No zbuduju dvije stvari. Prvo, u okviru pojedinoga slova natuknice su poredane posve anarhično, tako da svaki put valja prolistati cijelo slovo kako bismo bili sigurni ima li kakva pojma ili nema. To je posve nerazumljiv postupak (i posve nepotreban). I drugo, knjizi su dodana dva kazala, »Kazalo osoba« (183–4) i »Kazalo stvari, pojmova i geografskih imena« (185–8), a u tim je kazalima abecedni red, tako da je traženje po natuknicama i po kazalima neusklađeno.

Na tim se kazalima valja nešto duže zadržati. Istina jest da je među natuknicama u leksikonskome dijelu zaista nemoguće odgonetnuti zašto su neke knjige, rukopisi, pojmovi i ličnosti obrađivani samo u kumulativnim natuknicama, a drugi imaju i posebne natuknice. Istina jest da nekih natuknica naprosto nema (meni osobito nedostaju, primjerice, »Emaus« i »Lucidar«), istina jest da je Jeronim, sveti (tako pisan) obrađen u leksikonskome dijelu pod slovom *e*, a u

Kazalu pod slovom *j*, no najgore je da je u kazalima ispušteno onoliko koliko je i doneseno, a i kad se nešto donosi, stranice koje se navode daleko su od potpunosti i točnosti. To znači da je korist od obaju kazala gotovo nikakva – ako nekoga ili nečega u tim kazalima nema, nipošto ne treba povjerovati da se o tome u samoj knjizi ništa ne govori. Ili, ako nečega i ima, to nipošto ne znači da je o tome riječ samo na stranicama što se u kazalu navode. Ukratko, suradnik koji je ta kazala izrađivao, obavio je svoj posao nemarno i površno, a autoru je jako naškodilo.

Bez ambicija na potpunost donijet ću ovdje neke dopune, ali samo za »Kazalo osoba«. Uz svako ću slovo navesti imena koja su zastupana (s time da se u zagradama, uz znak +, navode izostavljene stranice), a onda ću dodati imena što su ispala (s odgovarajućim stranicama u zagradama).

A:

Nema zastupanih, a izostavljen Ivan Aralica (102).

B:

Zastupani A. Badurina, B. Baromić, J. Baromić, Bartol Krbavac, S. Bedričić, I. Berčić (+ 177), Bernardin Splićanin, H. Birnbaum, J. Blažiolović, J. Bratulić (+ 181–2), N. Brozić, F. Bulić, Butko.

Izostavljeni Nikola Belinić (29), Adam Bohorič (26–7), Mihovil Bolanić (180), Stjepan Bosanac (83), Matej Bošnjak (151, 180), Ivan Broz (83).

C:

Zastupan A. Cronia, izostavljen Žiga Cojs (107).

Č:

Zastupani I. Črnčić i Črnorizac Hrabar.

Izostavljeni Georg Černohvostov (37–8), Bela Čikoš-Sesija (101–2), G. Čremošnik (179), M. Čunčić (38, 181).

Ć:

Nema zastupanih (Ćiril i Metod navedeni su pod č).

D:

Zastupani S. Damjanović (+ 4, 181–2, 189), J. Dobrovsky (treba ý!).

Izostavljeni Antun Dalmatin (24, 90, 95), R. Devlić (102, 181), Matej Divković (28), Dimitrij Teodosij (28), Petr Dinekov (181), Dionizije Aeropagit (16), D. Dobrić (96), Antonín Dostál (103, 179), Franjo Dugan (82), Ivo Dulčić (102).

Đ:

Nema zastupanih.

Izostavljeni Petar Đorđić (83, 180), Ignjat Đurđević (32).

E:

Nema zastupanih.

Izostavljen Thorvi Eckhardt (37–8, 40, 42–3, 178, 182).

F:

Zastupani Filip, biskup senjski, P. Fraščić, Frankopani (+ 6), B. Fučić (+ 180, 181).

Izostavljeni Dunja Fališevac (182), Focije (100), Filip Fjodorovič Fortunatov (35, 83).

G:

Zastupani L. Geitler, B. Grabar, S. Graciotti (+ 180, 182), Š. Greblo, Grgur Ninski, F. Grivec.

Izostavljeni Emil Georgiev (35, 178), Franjo Glavinić (27), Sebastijan Glavinić (109), Ivan Gošev (179), E. Z. Granstrem (178), Marko Grčić (2, 102, 189), Grgur (Dalmatin/Senjanin; 19–20), Klement Grubišić (32), Vinko Grubišić (180), Grunskij (35).

H:

Zastupani J. Hamm (+ 103, 178, 182), E. Hercigonja (+ 4, 180–2, 189).

Izostavljeni A. Haburgaev (83), Hadrijan papa (16, 101), M. Hocij (33, 35, 178), Dubravko Horvatić (102, 181).

I:

Zastupan S. Ivšić.

Izostavljeni: P. Ilčev (38, 180), St. Ivančić (177), Oton Iveković (148).

J:

Zastupani V. Jagić (+ 34, 43, 103, 177), Ž. Janeš (146–148, + 102, 181), Jeronim sveti.

Izostavljeni Marko Japundžić (34, 151), Alojz Jembrih (23), N. Jenson (19, 20), Josip Jernej (29), V. Jončev (38–9, 181), Juraj iz Roča (19), Antun Juranić (151).

K:

Zastupani M. Karaman (+ 28), R. Katičić, Š. Klimantović, Kliment Ohridski, Š. Kožičić-Benja, N. Kolumbić (+ 182), B. Kolunić, Konstantin Ćiril, B. Kopitar, Kralj Karlo IV., I. Kukuljević Sakcinski, H. Kuna, J. Kurz.

Izostavljeni Nikola Karabaić (82), N. Karinski (177), E. F. Karskij (178), Bartol Kašić (32), Vj. Kiparski (179), Klement papa (16, 101), Kocelj knez (101), Petar Kolendić (21), Aleksandar Komulović (28), Konstantin Preslavski (18), Stipan Konzul Istrijan (23–4), I. Kordej (102, 181), Zvonimir Kulundžić (180), Stjepan Mihajlovič Kuljbakin (83).

L:

Zastupan R. Levaković.

Izostavljeni Lav Matematik (100), Tadeusz Lehr-Splawiński (83), August Leskien (83), Wilhelm Lettenbauer (33, 35, 178), H. Loewe (31), L'vov (38), Horace G. Lunt (83).

M:

Zastupani A. Mahnić, F. V. Mareš, (+ 180), Martinac pop, Metod(ije), A. Mihanović, F. Miklošić (+83), I. Milčetić (+ 177), V. Mošin (+ 178–9).

Izostavljeni Aldo Manuzi (20), Marko Marulić (7, 20, 32), Damir Mataušić (85, 102), Tomo Matic (29), Mesrop Maštoc (u knjizi krivo Maštaoc; 10), Ivan Meštrović (8), Benedikt Mihaljević (151), Josip Milunović (29), K. Mirčev (83), C. Mohlberg (34, 103), Ivo Muhvić (82).

N:

Zastupani A. Nazor (+ 180), Nikola Modruški, Novak knez.

Izostavljeni Rajko Nahtigal (38, 178), S. Nikolić (83), V. V. Nimčuk (103, 181), Viktor Novak (67, 179), Vilko Novak (82).

O:

Nema zastupanih.

Izostavljeni Dositej Obradović (29), Krsto Odak (82), I. Ohijenko (178), J. Ostić (148), Ivan Ostojić (179).

P:

Zastupani M. Pantelić (+ 180–1), D. Parčić (+ 102, 151), I. Paštrić, I. Petrović, V. Premuda, I. Prodan.

Izostavljeni Ludmila Pacnerová (182), Benko Palilić (105), A. Paltašić (96), Krsto Papić (102), Frane Paro (85, 148, 174–5, 181, 189), F. Pastrnek (83), Pavao apostol (10, 13, 15), Pavao Modrušanin (21–2), Ratko Peraić (158), Petranović-Rvat (148), Bare Poparić (34), G. Praga (74).

R:

Zastupani F. Rački (+ 177), S. Ritig.

Izostavljeni Vanja Radauš (148), Rastislav knez (101), V. Reiser (148), Antun Matija Relković (29), Ivan Rendić (148), Petar Runje (151).

S:

Zastupani Sedmočislenici (+ 102), M. Sović, R. Strohal (+ 178), J. J. Strossmayer.

Izostavljeni Hanibal i Lidija Salvaro (148), F. Sasinek (177), August Schleicher (83), Afanasij Matvejevič Seliščev (83), S. Severjanov (138), Petar Skok (9), Francesco Soave (29), Izmail Ivanovič Sreznjevski (103, 138), Svatopluk knez (34, 91).

Š:

Zastupani J. P. Šafarik, V. Štefanić.

Izostavljeni Ščepkin (138), Kerubin Šegvić (33), Antun Šimčik (21), Božidar Širola (102), Ante Šupuk (179).

T:

Zastupani J. Tandarić (+ 179, 182), Torresani, J. Turčinović.

Izostavljeni Rudolf Taclik (82), Marko Tadić (85, 174–5), M. Tadin (84), I. Taylor (34, 37, 177), Mate Tentor (178), Zlatko Tišljar (85), Rudolf Trofenik (26–7), Nikolaj Sergejevič Trubeckoj (37–8, 83), Ćiro Truhelka (177).

U:

Nema zastupanih.

Izostavljeni Rada Ugrinova-Skalovska (83), H. Ułaszyn (83).

V:

Zastupani J. Vajs (43, 178), J. Vašica, Vid Omišljanin, I. Vitezić, J. Vrana (+ 179).

Izostavljeni André Vaillant (37, 83), R. Večerka (83), C. Verdiani (83), N. van Vijk (83), Václav Vondrák (34, 83, 103).

W:

Nema zastupanih.

Izostavljeni M. Weingart (83), K. Wessely (33, 35).

Z:

Nema zastupanih.

Izostavljeni J. Zaimov (138), B. Zelić-Bučan (179), Vicko Zmajević (107), Janez Zor (180), Petar Zoranić (7), Zrinski (6).

Ž:

Nema zastupanih.

Izostavljeni I. Žic-Rokov (180), Vilko Žiljak (85, 174–5), Darko Žubrinić (174–5, 180).

U »Kazalu stvari, pojmova i geografskih imena« ima, čini se, manje propustâ, no u to se nije trebalo upuštati i radi štednje vremena i radi štednje prostora u ovoj odugoj ocjeni – dopunjavanja raznih kazala ionako nisu uobičajen postupak u recenzijama. Ovdje je ipak učinjena iznimka – tiskano kazalo imena raznih osoba obuhvaća oko 80 jedinica, a ovdje je dodano preko 150. Mislim da to može mnogo pomoći upotrebljivosti ovoga *Leksikona*, jer se pokazuje da u njemu ima mnogo više nego što se to može vidjeti iz abecedarija i kazala. A pri tome je to što je na prvi pogled skriveno uglavnom dobro obrađeno.

DALIBOR BROZOVIĆ